

ДОКУМЕНТ ЗА ПОЛИТИКИ

НАЦИОНАЛНА ДЕБАТА

ЗА ИЗБОРНИТЕ РЕФОРМИ

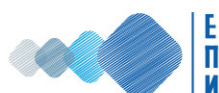
ВО СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА:

ИЗБОРНИТЕ РЕФОРМИ

НИЗ ПРИЗМА НА

ГРАЃАНСКИТЕ ПЕРЦЕПИИ

СЕПТЕМВРИ, 2022

НАЦИОНАЛНА ДЕБАТА
ЗА ДЕМОКРАТИЈА

NATIONAL
ENDOWMENT
FOR
DEMOCRACY

SUPPORTING FREEDOM AROUND THE WORLD

СОДРЖИНА

4

1. Вовед

6

2. Преглед на анализата на наодите од истражувањето и дискусии

7

2.1. Број на изборни единици

11

2.2. Видови кандидатски листи за пратеници

13

2.3. Гласање во странство

16

2.4. Регистрирање на гласачите

19

3. Заклучоци и препораки

21

Користена литература

1.

ВОВЕД

Слободни и фер избори се камен-темелник на едно демократско општество во кое соодветно се застапени и се земени предвид интересите на граѓаните. Од своето осамостојување до денес, Северна Македонија има поминато низ повеќе циклуси на изборни реформи, но обично тие се спроведувале во пресрет на изборите, со што биле ограничени времето и просторот за инклузивна, транспарентна, јавна дебата. Со цел да се премости јазот создаден од фрагментираниот и неинклузивен дијалог за изборни реформи, во текот на мај и јуни 2022 година Институтот за европска политика спроведе Национална дебата за изборните реформи за да ги појасни можните исходи од измените во изборниот модел што беа предмет на дискусија меѓу политичките партии и чинителите во земјата.

ОСНОВНА АНКЕТА

N = 1000 испитаници

65% Македонци

25% Албанци

10% други етнички заедници

НАЦИОНАЛНА ДЕБАТА

4-5 јуни 2022 година

129 учесници

ПОСТДЕБАТНА АНКЕТА

N = 129 учесници

82,8% Македонци

15,5% Албанци

2,3% други етнички заедници

Националната дебата беше организирана согласно методот на дебатна анкета (Deliberative Polling) развиен од Центарот за делиберативна демократија од универзитетот „Стенфорд“. Дебатната анкета е уникатна форма на политички консултации што ги комбинира техниките на истражување на јавното мислење и јавната расправа, при што се испитува мислењето на учесниците на одредена тема пред дијалогот и по него со експерти и политичари.¹ Промените во ставовите пред дебатата и по неа ги одразуваат преференциите на граѓаните во случај кога тие би имале можност повеќе да се запознаат со темата. Главна цел на Националната дебата беше да се зголеми вклученоста на граѓаните во претстојната реформа на изборниот систем преку инклузивен, објективен дијалог со релевантни експерти и носители на одлуки.

¹ Видете во <https://cdd.stanford.edu/what-is-deliberative-polling/>.

Дебатата резултираше со статистички значајни промени во некои од ставовите на граѓаните за изборните реформи, особено во однос на бројот на изборни единици и видот на листи за пратеници.

Државните институции редовно треба да ја вклучуваат пошироката јавност во дијалогот за политики за изборни реформи.

Потребни се дополнителни едукативни и информативни кампањи за сите (евентуално донесени) изборни реформи.

Основната анкета беше спроведена во мај и вклучуваше истовремено прашања што се однесуваа како на знаењето, така и на ставовите/размислувањата. Пред одржувањето на настанот, на учесниците им беа обезбедени балансиран информативни материјали, проверени од релевантни експерти, со цел обезбедување на непристрасни и објективни информации што послужија како основа во дискусиите со експертите и политичарите. По завршувањето на настанот, на учесниците им беше дадена истата анкета со цел да се увидат промените во нивната перцепција за темите што беа предмет на дебата. Резултатите од двете анкети беа анализирани со помош на ANOVA – анализата на варијанса заради проверка за присуство на статистички значајни разлики во ставовите на граѓаните пред дебатниот настан и по него.

Иако има многу аспекти на изборните системи и различни изборни модели низ светот, со оглед на временското ограничување, Националната дебата за изборните реформи се фокусираше на парламентарните избори, опфаќајќи четири теми: (1) бројот на изборни единици, (2) видовите листи на кандидати за пратеници, (3) гласањето во странство, и (4) регистрација на гласачите. Првата тема опфати две можни реформски сценарија – целата територија на државата да биде една изборна единица или, пак, да се задржи статус кво ситуацијата, односно државата да остане поделена на шест изборни единици. Втората тема ги опфати сценаријата за отворени или затворени кандидатски листи за пратеници. Третата тема опфаќаше три сценарија: статус кво, односно граѓаните кои живеат во странство да гласаат и да избираат до три пратеника, граѓаните кои живеат во странство да гласаат и да избираат еден пратеник и граѓаните кои живеат во странство воопшто да не гласаат. Последната тема опфати две сценарија: активно и пасивно регистрирање на гласачите.

Во продолжение од овој нацрт-документ за политики дадени се и разработени се клучните наоди за секоја од темите за која се дискутираше во рамките на Националната дебата, а претставени се и препораки за политики за релевантните чинители.

2

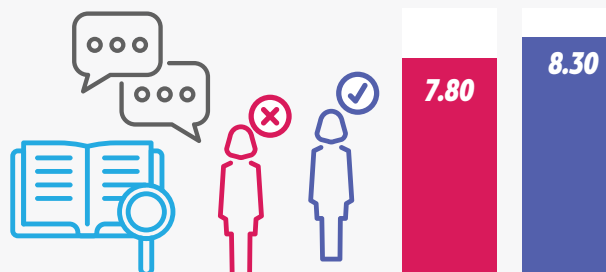
ПРЕГЛЕД НА АНАЛИЗАТА НА НАОДИТЕ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО И ДИСКУСИЈАТА

Една од клучните цели на методот на дебатна анкета е да се увиди дали учеството на граѓаните во објективна, широка дебата на одредена тема може да придонесе кон промена во нивните перцепции. Покрај разгледување на конкретните теми, оваа национална дебата го испитуваше и мислењето на граѓаните за изборите воопшто. Резултатите покажаа дека нивните генерални перцепции/ставови за изборите остануваат непроменети. Со други зборови, немаше статистички значајни промени во ставовите на граѓаните по неколку општи прашања поврзани со изборите и изборните реформи, и покрај тоа што тие добија значителни информации, како во писмена форма, така и преку јавната дебата со релевантни експерти и политичари.

Граѓаните имаат речиси неутрални (нишупозиitivни, нитупо негативни) перцепции за изборите генерално и сметаат дека вклучувањето на општината јавност во јавната дебата за изборни реформи е важно и потребно. Граѓаните, исто така, се доследни во своите ставови дека досегашните изборни реформи биле донекаде неуспешни и за нив спроведувањето на изборни реформи нејасредно пред изборите е во одредена мера нејфрифитливо. Тоа не се смета за добра практика ниту согласно меѓународните стандарди, затоа што предизборните реформи „влијаат врз навременото и

доследно спроведување на законот”,² што на долг рок може да ја продлабочи недовербата во системот. И покрај тоа, граѓаните сметаат дека мошне итно треба да се спроведат дојолнителни реформи – на скала од 0 до 10, каде што 0 означува дека воопшто не е итно, а 10 дека е неодожно, просекот беше 7,7 пред дебатата и 7,8 по дебатата. На крајот, тие генерално нитупо се согласуваат, нитупо не се согласуваат дека ситие граѓани се соодветно застапени во Собранието.

НА СКАЛА ОД 0 ДО 10, ДАЛИ СМЕТАТЕ ДЕКА Е ПОТРЕБНО ПОШИРОКО ВКЛУЧУВАЊЕ НА ЈАВНОСТА ВО ДИЈАЛОГОТ ОКОЛУ ИЗБОРНИТЕ РЕФОРМИ?

доследно спроведување на законот”,² што на долг рок може да ја продлабочи недовербата во системот. И покрај тоа, граѓаните сметаат дека мошне итно треба да се спроведат дојолнителни реформи – на скала од 0 до 10, каде што 0 означува дека воопшто не е итно, а 10 дека е неодожно, просекот беше 7,7 пред дебатата и 7,8 по дебатата. На крајот, тие генерално нитупо се согласуваат, нитупо не се согласуваат дека ситие граѓани се соодветно застапени во Собранието.

² Организација за безбедност и соработка во Европа, Канцеларија за демократски институции и човекови права. (2011). Предвремените парламентарни избори, 5 јуни 2011 година. Конечен извештај на Набљудувачката мисија на изборите на ОБСЕ/ОДИХР (стр. 1). Организација за безбедност и соработка во Европа.

Иако горенаведените прашања и ставови не беа предмет на детална дискусија за време на дебатата, доследноста во размислувањата на граѓаните може да биде показател дека навистина постои потреба од широка, инклузивна, јавна дебата. Обичните граѓани, чии животи ќе бидат значително засегнати од изборните процеси и резултати, треба да бидат соодветно информирани за последиците од изборните системи поврзани со начелата на застапување (географско, идеолошко, родово, малцинско), инклузивност, праведност и еднаквост на гласови и други сродни прашања од важност за креирањето политики и за владеењето воопшто.

2.1. Број на изборни единици

Бројот на изборни единици, како и нивната големина (ако се повеќе), се меѓу клучните варијабли што треба да се земат предвид при осмислувањето на изборниот систем, со оглед на тоа што тие во голема мера можат да влијаат врз распределбата на мандати, што е особено важно за разновидните општества фрагментирани по разни основи. Во рамките на дебатата на оваа тема се разгледаа две реформски сценарија: (1) останува ситуацијата статус кво и територијата на земјата и понатаму е поделена на шест изборни единици, и (2) целата територија на земјата да биде една изборна единица.

Од 2002 година, парламентарниот изборен систем во Северна Македонија е пропорционален, со затворени кандидатски листи. Се избираат 120 пратеници од шест изборни единици – по 20 пратеници од секоја изборна единица, а резултатите се пресметуваат со примена на Донтовата формула. До три пратеници се избираат преку гласање во странство,³ во една изборна единица.⁴ Во текот на минатата година се интензивираа дискусиите за трансформирање на постојните шест изборни единици во една изборна единица и токму затоа ова беше една од избраните теми за Националната дебата.

³ Од 2011 година

⁴ Од 2015 година.

Граѓаните беа доследни во својата поддршка за една изборна единица на целата територија на земјата, а по дебатата главно се согласија дека треба да има утврден праг на минимален број гласови за партиите да освојат едно пратеничко место.

Иако ова може да се смета за голема изборна реформа, дебатата влијаеше врз мислењето на граѓаните само во однос на три прашања поврзани со бројот на изборни единици. Иако без оглед на дебатата тие главно се согласуваат дека треба да има една изборна единица во земјата, *по дебатата имаше статистички значајна промена* (f-вредност = 9,41; p-вредност < 0,01) *во размислувањето на учесниците од аспект на тоа дека покрај една изборна единица треба да има и праг на минимален број гласови што партиите треба да ги добијат за да освојат едно пратеничко место*. Имено, пред дебатата, мислењето на учесниците главно беше неутрално, додека по дебатата, средната вредност натежна кон согласност за потреба од минимален праг. Тоа може да биде сигнал за две важни работи. Како прво, од огромно значење би било Владата да обезбеди соодветна едукација на гласачите за потребата од минимален праг, како се одредува минимумот и како гласовите се пресликуваат во мандати во една изборна единица. Како второ, со оглед на аргументите што им беа презентирани на учесниците пред дебатата и за време на дискусиите, силната поддршка за овој модел може да биде показател дека граѓаните сакаат повеќе партии да влезат во Собранието, а притоа да се сведе на минимум ризикот од блокирање на работата на Собранието и да се обезбеди ефективно функционирање.

Еден од главните теоретски аргументи против моделот на една изборна единица е тоа што овој систем може да доведе до послаба територијална застапеност и да ја ослаби врската меѓу гласачите и нивните претставници, додека, пак, моделот на повеќе изборни единици ја подобрува отчетноста на пратениците пред гласачите, така што дебатата резултираше со контрадикторно мислење по ова прашање. Спротивно на ова и со статистички значајна разлика (f-вредност = 8,8; p-вредност < 0,01), пред дебатата граѓаните имаа донекаде неутрален став кон ова прашање, додека *по дебатата тие доминантно не се согласуваа со ставот дека со шест изборни единици се подобрува отпочиноста на пратениците пред гласачите*. Оваа разлика би можела да укажува на недостиг на информации и знаење меѓу граѓаните во однос на ова прашање.

Ако горенаведените сознанија ги поврземе со зголемената можност помалите партии да влезат во Собранието во рамките на систем со една изборна единица, може да се претпостави дека граѓаните би се чувствувале позастапени ако помалата партија за која гласале тие влезе во Собранието без да мора да влегува во коалиција со некоја од поголемите/најголемите партии.

Во случај на коалицирање, како што покажува и искуството, носењето одлуки може да се сведе на пазарење за тоа што ќе добие секој, па така, во случај на една изборна единица, во идеално сценарио, нивната партија би можела да освои пратеничко место во Собранието и да ги застапува нив како свое гласачко тело надвор од коалиција, додека гласачкото тело ќе може да бара отчет од своите пратеници за тоа што направиле тие за нив. Сепак, во реалноста, овие динамики се разликуваат.

Овие сознанија можат да укажуваат на тоа дека, иако во теоријата носителите на листи се обично политичари кои се познати во изборната единица во која се кандидираат и гласачите можат да се идентификуваат со нив и да воспостават потесни врски, во практиката тоа може да не биде така, па на крајот преовладува гласањето за партија, наместо за кандидат, без оглед на бројот на изборни единици. На крајот на краиштата, со оглед на тоа што бројот на изборни единици навистина може да влијае врз бројот на пратенички места што секоја партија ќе ги добие во Собранието, граѓаните треба да бидат соодветно информирани за тоа што се подразбира под една изборна единица, кои се нејзините предности и недостатоци и како таа ќе влијае врз гласачите.

Статистички значајни промени (f-вредност = 13,5; p-вредност < 0,001) во мислењето беа забележани и во однос на ставот дека *шест* изборни единици *привнесуваат* за *постабилна* владина коалиција – *додека пред дебатата граѓаните имаа неутрално мислење по ова прашање, по дебатата тие беа наклонети повеќе кон несогласување со овој став*. Слично со претходниот став, и овој е спротивен на теоретските постулати, што може да укажува на тоа дека граѓаните сметаат дека Владата може да ја одржи стабилноста, и покрај тоа што Собранието би имало претставници од повеќе политички партии.

ЕДНА ИЗБОРНА ЕДИНИЦА ЌЕ РЕЗУЛТИРА СО ПОМАЛА ПОЛАРИЗАЦИЈА НА ПОЛИТИЧКАТА КУЛТУРА ПОМЕЃУ НАЈГОЛЕМИТЕ ПАРТИИ ВО ДРЖАВАТА

6.04

6.69

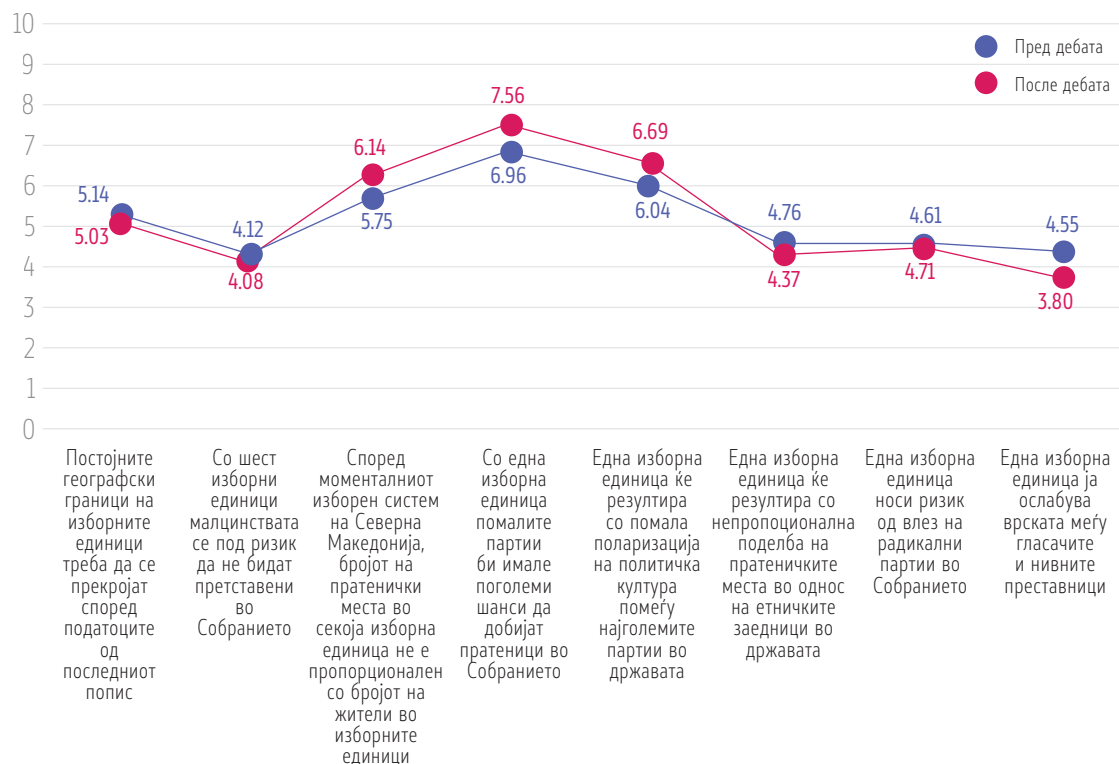

да придонесува за понатамошни несогласувања. Истовремено, на граѓаните можеби поважно им е партијата за која гласаат тие да биде застапена во Собранието, отколку да се грижат како тоа би влијаело врз стабилноста на Владата воопшто. Можеби ова може да се објасни со фактот што партиите во Северна Македонија честопати формираат (или се приклучуваат на) постизборна коалиција, па граѓаните не веруваат дека бројот на изборни единици значително ќе влијае врз стабилноста на владината коалиција, што може да биде (како што и често е случај) формирана или проширена со повеќе политички партии по изборите.

Националната дебата не придонесе за статистички значајни промени во мислењето на граѓаните за другите прашања што беа предмет на дискусија (Табела 1).

Табела 1: Мислења поврзани со бројот на изборни единици што не се смениле значително по дебатата

Со изборните реформи, на скала од 0 до 10, каде 0 е воопшто не се согласувам, а 10 е целосно се согласувам, во која мера се согласувате со секоја од следниве реформи

2.2. Видови кандидатски листи за пратеници

Пропорционалниот изборен систем со листи е еден од двата најпопуларни вида изборни системи со пропорционално застапување. Во Северна Македонија, кандидатските листи беа воведени во 2002 година со промената од мнозински кон пропорционален изборен систем и тие секогаш биле од затворен тип. Политичките партии и експертите дискутираа за можноста за воведување на отворени листи, но јавниот дискурс беше многу ограничен со информации, а реформата никогаш не беше вистински понудена сè до неодамна, кога отворените листи станаа една од опциите во рамките на последниот најавен пакет на изборни реформи. И покрај тоа, имаше многу малку или воопшто немаше информации за тоа какви видови отворени листи претпочитаат политичките партии, ниту за тоа како ова би влијаело врз распределбата на мандати во Собранието.

Во зависност од видот на избирачкото ливче, системите со отворени листи се разликуваат во однос на нивото на отвореност и не постои еден модел што одговара за сите. Меѓутоа, со оглед на ограничувањата на оваа дебатна анкета, реформските опции за кои се дискутираше не навлегуваа во детали во однос на видот на отворените листи, имајќи предвид дека нивните општи предности и слабости се исти,⁵ туку се осврнаа на општите разлики меѓу пропорционалните системи со отворени и затворени листи. Учесниците, исто така, беа информирани дека најчест вид на отворени листи се оние во кои гласачите можат да дадат само еден до три гласа за кандидатите кои ги претпочитаат, т.е. гласачите не можат да гласаат за исто толку кандидати колку што има пратенички места кои треба да се пополнат од дадената изборна единица.

Воведувањето на отворени листи во една земја може да се смета за покрупна изборна реформа и, имајќи ја предвид нивната комплексност, неопходна е значителна едукација на гласачите, особено со оглед на тоа дека ова прашање, заедно со реформите на изборните единици, беа двете „најжешки“ теми во јавниот дискурс. Интересно е тоа што, и покрај сеопфатните материјали за читање и дискусиите со релевантни експерти и политичари, Националната дебата

⁵ Меѓународна фондација за изборни системи. (2009). „Proportional Representation Open List Electoral Systems in Europe“. Election Issues, Paper 1.

Сознанијата од оваа национална дебата сигнализираат дека граѓаните претежно се за воведување на отворени листи. Граѓаните поддржуваат изборен систем што придонесува кон намалување на партиската централизираност и намалување на моќта на партиските лидери, како и изборен систем што ги поттикнува избраните пратеници да бидат поодговорни пред својот електорат, со што се зајакнуваат отчетноста и квалитетот на законодавната власт.

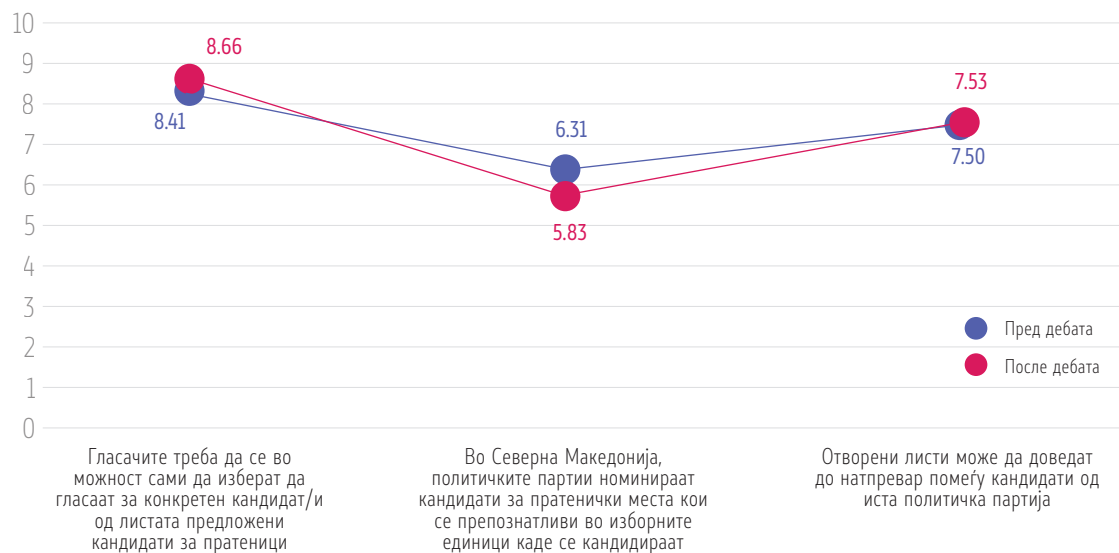

не придонесе за статистички значајни разлики во мислењето на граѓаните за прашањето поврзано со видовите листи, па така нивните ставови останаа непроменети по дебатата (Табела 2).

Табела 2: Мислења во однос на видовите кандидатски листи за пратеници кои не се променија значително по дебатата

За изборните реформи, на скала од 0 до 10, каде што 0 е воопшто не се согласувам, а 10 целосно се согласувам, во која мера се согласувате со секоја од следниве реформи

Иако граѓаните донекаде се согласуваат дека политичките партии номинираат кандидати за пратеници кои веќе се познати во изборните единици во кои ги кандидираат, тие поизразено се согласуваат дека гласачите треба да имаат можност да гласаат за конкретни кандидати, што, согласно тврдењата на Теоријата на блискост,⁶ се објаснува со фактот дека гласачите бараат кандидати кои се идеолошки блиски до нивните сопствени позиции.

⁶ Видете кај Downs, 1957 год.

Генерално, **сознанијата од оваа национална дебата сигнализираат дека граѓаните претежно се за воведување на отворени листи**, иако теоретски тоа може да предизвика внатрешен конфликт поради зголемена конкуренција меѓу кандидатите од истата политичка партија. Земајќи ги предвид сите претставени аргументи во полза на системите со отворени листи, резултатите од националната дебата укажуваат на тоа дека граѓаните поддржуваат изборен систем што придонесува кон намалување на партиската централизираност и намалување на моќта на партиските лидери, како и изборен систем што ги поттикнува избраните пратеници да бидат поодговорни пред својот електорат, со што се зајакнуваат отчетноста и квалитетот на законодавната власт.

Како што беше споменато претходно, има голем број опции и варијанти на системи со отворени листи. Затоа, важно е пошироката јавност да биде вклучена во дијалогот за реформа, вклучително и да биде подготвена за она што може да се очекува зависно од видот на отворени листи што ќе бидат избрани од креаторите на политики. Исто така, важна ќе биде и соодветната едукација на гласачите со цел да се ублажат ризиците од неважечки ливчиња поради неправилно гласање на избирачите кои не биле правилно информирани за тоа како да ги изразат своите преференции на гласачко ливче со отворена листа.

2.3. Гласање во странство

Избирачките права во демократските општества се основата на политичките права на луѓето, а сепак гласањето во странство и понатаму останува спорно прашање, особено во однос на тоа кој изборен систем да се примени, како да се организираат изборите, кој треба да има право на глас, какви треба да бидат модалитетите на гласање. Иако, од една страна, обезбедувањето на правото на гласање за државјаните кои живеат надвор од матичната земја се смета за европска практика што сите земји-членки на ЕУ ја имаат усвоено, има земји во светот што не признаваат гласање во странство. Заклучно со 2020 година, севкупно околу 73 % од државите и териториите имаат усвоено некоја форма на гласање надвор од државата.⁷

⁷ Меѓународен институт за демократија и помош при избори. (2007). *Voting from Abroad: The International IDEA Handbook*, International IDEA.

Граѓаните генерално се согласуваат на нерезидентното население да му се даде уставното право да гласа во странство. Меѓутоа, тие сметаат дека во оваа област би можеле да се извршат реформи – особено преку намалување на максималниот број пратеници кои можат да се избераат да ја застапуваат дијаспората.

Во Северна Македонија, гласањето од странство по првпат беше воведено во 2011 година во три изборни единици,⁸ кои во 2015 година беа споени во една, каде што се избираат до три пратеници согласно пропорционалниот систем. Ако се пријават доволен број гласачи и се одржат избори, изборот на овие пратеници е условен со добивање на минималниот број гласови потребни за освојување на пратеничко место во некоја од шесте изборни единици во земјата.

Правото на глас е уставно загарантирано право на секој граѓанин на Северна Македонија, па така, дебатата околу тоа дали нерезидентното население треба да гласа во странство или не е особено чувствителна, имајќи предвид дека нивниот однос со државата се менува кога тие ја напуштаат територијата на матичната земја, особено на подолг временски период.⁹ Поради различните модалитети на спроведување на гласањето во странство и со оглед на претходното искуство на Северна Македонија со гласањето во странство, за целите на дебатната анкета беа презентирани три опции: (1) статус кво, т.е. нерезидентното население може да гласа во една изборна единица и може да избере до три пратеника; (2) нерезидентното население може да гласа во една изборна единица и може да избере еден пратеник; и (3) воопшто нема гласање во странство.

Националната дебата резултираше со статистички значајна промена во ставовите само кај две прашања поврзани со гласањето во странство. Имено, со 99% сигурност (f-вредност = 7,08; p-вредност = 0,01) *увидовме дека пред дебатата граѓаните донекаде се согласуваа дека укинувањето на правото на нерезидентното население да гласа ќе предизвика создавање нови линии на поделба меѓу граѓаните (средна вредност 5,9), додека по дебатата тие во одредена мера го променија својот став, односно не се согласуваа со таквото тврдење (средната вредност падна на 4,7)*. Дали оваа промена во перцепцијата се должи на информациите за намалување на бројот на лица кои се пријавуваат да гласаат во странство низ текот на годините треба дополнително да се истражи, но ова сознание во секој случај е интересно, имајќи предвид дека се заснова на мислења на гласачи што своето право на глас го остваруваат во земјата.

8 Изборна единица 7 – Европа и Африка, Изборна единица 8 – Северна и Јужна Америка и Изборна единица 9 – Австралија и Азија.

9 Collyer, Michael and Vathi, Zana. (2007). Patterns of Extra-territorial Voting (работен документ). Развоен истражувачки центар за миграција, глобализација и сиромаштија.

Втората статистички значајна промена (f-вредност = 4,46; p-вредност < 0,05) во ставовите по одржувањето на дебатата се однесува на бројот на пратеници кои се доволни да ја застапуваат целата дијаспора. *Пред дебатата, граѓанинот има речиси неутрален став за тоа дека еден пратеник е доволен да ја застапува целата дијаспора (средна вредност од 4,97), додека по одржувањето на дебатата, тие беа повеќе наклонети во одредена мера да се согласуваат со тврдењето (средната вредност се зголеми на 5,9).* Имајќи ги предвид материјалите што учесниците ги добија пред дебатата и дискусијата за време на дебатата, ова укажува дека тие донекаде се согласуваат дека еден пратеник би бил доволен да ја застапува целата дијаспора. Оттука, и покрај тоа што не беа забележани статистички значајни промени по дебатата, вреди да се спомене дека граѓаните во одредена мера не се согласуваат да се задржи ситуацијата статус кво, односно гласачите во странство да избираат до три пратеници.

Имајќи ја предвид доследноста во ставовите по другите прашања на оваа тема опфатени со анкетата (Табела 3), тоа ни укажува дека **граѓаните генерално сметаат дека нерезидентното население треба да го има загарантирано уставното право да гласа во странство, меѓутоа, тие сметаат дека во оваа област би можеле да се извршат реформи – особено преку намалување на максималниот број пратеници кои можат да се избераат да ја застапуваат дијаспората.**

Табела 3: Мислења поврзани со гласањето во странство што не се смениле значително по дебатата

2.4. Регистрирање на гласачите

Според важечкото законодавство, регистрацијата на гласачите кои имаат постојано живеалиште во Северна Македонија е пасивно, т.е. сите што имаат право на глас се регистрираат во избирачкиот список преку вкрстена проверка на релевантни податочни сетови од страна на Државната изборна комисија. Во Избирачкиот список се регистрирани сите државјани на

Без оглед на дебатата, со оглед на доследноста на ставовите на граѓаните пред дебатата и по неа, се чини дека нивното генерално расположение не е наклонето кон ниту една од понудените реформски опции кога станува збор за регистрацијата на гласачите, што може да се должи на недостигот на информации на темата во јавниот дискурс.

земјата кои наполниле 18 години на денот на изборите и кои се постојано населени во земјата. Нерезидентното население кое сака да гласа во странство треба да се пријави за гласање, т.е. постои активна регистрација. Се подготвува Посебен избирачки список за граѓаните кои се на привремен престој во странство заради работа или студии, а кои имаат живеалиште на територијата на Северна Македонија, и кои не се пријавиле за гласање во дипломатско-конзуларно претставништво, односно тие се внесуваат во посебни изводи од избирачкиот список. Граѓаните кои се на привремена работа во странство или за време на изборите престојуваат во странство и се пријавиле во дипломатско-конзуларно претставништво за гласање во странство, не се вклучуваат во Избирачкиот список што се користи за гласање во Северна Македонија.¹⁰

За потребите на Националната дебата се претставија две реформски опции за гласање во земјата: (1) гласачите треба сами да се пријават за гласање (активна регистрација), и (2) статус кво – Избирачкиот список го подготвува Државната изборна комисија (пасивна регистрација). Иако има различни начини да се организира активно регистрирање на гласачите, со оглед на тоа што земјата веќе применува специфичен систем за активно регистрирање гласачи во странство, појдовна точка на дискусиите беше тоа дека истиот систем може да се примени и кај гласањето во државата или, пак, да се измени согласно можностите и достапните ресурси (технички, финансиски итн.).

¹⁰ „Службен весник на Република Македонија“, бр. 40/06, 136/08, 148/08, 155/08, 163/08, 44/11, 51/11, 54/11, 142/12, 31/13, 34/13, 14/14, 30/14, 196/15, 35/16, 97/16, 99/16, 136/16, 142/16, 67/17, 125/17, 35/18, 99/18, 140/18, 208/18, 27/19 и „Службен весник на Република Северна Македонија“, бр. 98/19, 42/20, 74/21 и 215/21.

Статистички значајни промени беа забележани кај две прашања. *Пред дебатата, граѓаните повеќе се согласуваа дека најредувањето на информатичката технологија го олеснува дизајнирањето на доброфункционален систем за онлајн-регистрација на гласачи, отколку што се согласуваа по дебатата* (средната вредност се намали од 8,2 на 7,3; f-вредност = 5,98, p-вредност = 0,01), што е интересно, имајќи предвид дека речиси половина од учесниците припаѓаат на возрастната група од 30 до 49 години, група што може да се смета дека има мошне високо ниво на дигитална писменост и често користи дигитални алатки и платформи. Освен тоа, без оглед на фактот што, во теоријата, активната регистрација на гласачи треба да придонесе за подобар и поточен Избирачки список, *по дебатата граѓаните имаа речиси неутрален став по ова прашање (средна вредност од 5,8), за разлика од пред дебатата кога во одредена мера се согласуваа (средна вредност од 6,9) дека тоа навистина ќе се случи* (f-вредност = 6,88; p-вредност = 0,01).

Иако денес е навистина полесно да се осмисли доброфункционален онлајн-систем за регистрација на гласачи, сепак нема гаранција дека системот нема да се злоупотребува и не може да се земе здраво за готово дека таквиот систем ќе придонесе за помалку неправилности во Избирачкиот список. Во секој случај, врз основа на забележаните трендови, се чини дека довербата во институциите сè уште е на ниско ниво и потребна е повеќе работа и едукација на гласачите за да се зголеми довербата, и во користењето на информатичката технологија и во институциите што ја користат. Друга работа што треба да се има предвид е и потенцијалниот страв дека задолжителната регистрација на гласачите ќе го попречи политичкото учество на лицата со попреченост доколку постапката за регистрација за гласање не биде пристапна.

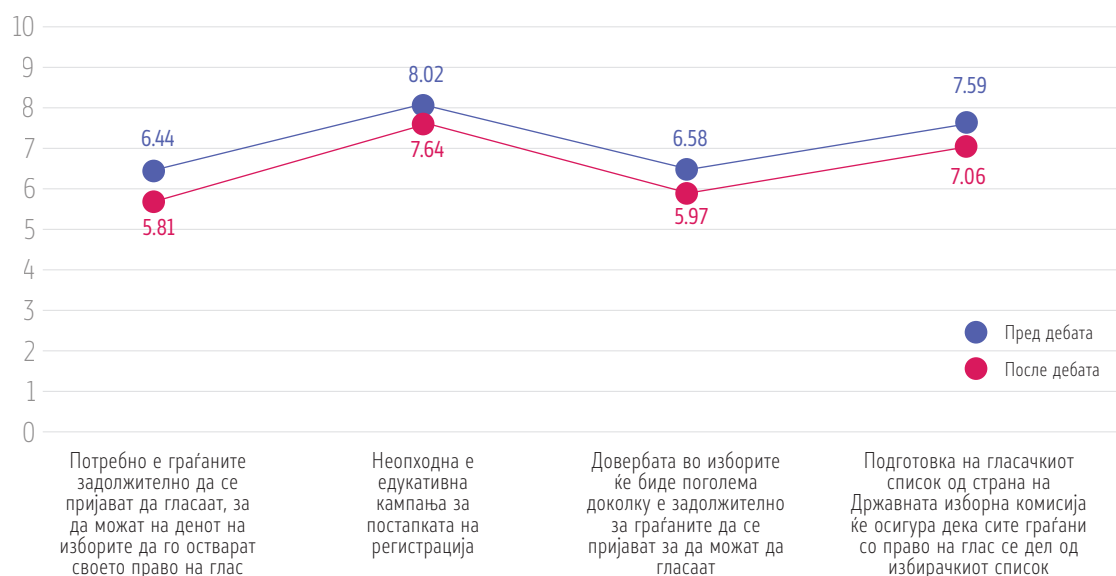
Исто така, вреди да се дискутира и за прашањата кај кои не беа забележани статистички значајни разлики по одржувањето на дебатата (Табела 4). Свкупно, општото расположение на граѓаните е во одредена мера неутрално кога станува збор за задолжителната активна регистрација за да можат да гласаат на денот на изборите. Граѓаните донекаде се согласуваат дека довербата во изборите ќе биде поголема ако активната регистрација биде задолжителна, но повеќе се склони да веруваат дека пасивната регистрација повеќе може да помогне сите граѓани со право на глас да бидат регистрирани. И на крајот, граѓаните повеќе се согласуваат отколку што не се согласуваат дека треба да има едукативна кампања за регистрација на гласачите во случај ако се воведат активна регистрација на гласачи во Северна Македонија.

Табела 4: Мислења поврзани со регистрацијата на гласачи кои не се смениле значително по дебатата

За изборните реформи, на скала од 0 до 10, каде што 0 е воопшто не се согласувам, а 10 целосно се согласувам, во која мера се согласувате со секоја од следниве реформи

Севкупно, сознанијата покажуваат дека граѓаните не се спротивставуваат на идејата за активна регистрација на гласачите за да можат да гласаат на денот на изборите. Сепак, ако се воведат тоа, имајќи ги предвид сите придобивки што може да ги донесе, релевантните институции треба да обезбедат спроведување на суштински и сеопфатни кампањи за едукација на гласачите, кои не само што ќе објаснат како се врши активната регистрација туку и ќе обезбедат доволно информации за тоа како функционира системот што се користи, кој има надзор над него и кои се придобивките од активна регистрација, и на краток и на долг рок.

Постојат повеќе различни изборни системи и модели и не постои еден точен начин на спроведување избори, со оглед на тоа што различните изборни системи имаат свои предности и недостатоци, како и силно влијание врз пошироката политичка и институционална рамка.¹¹ Без оглед на тоа кој систем ќе го избере државата, важно е тој да овозможи слободни и фер избори, кои ќе претставуваат одраз на општествените интереси и интересите на избирачите и кои ќе обезбедат соодветна застапеност на сите групи. Уште поважно е тоа што одржувањето на инклузивна и транспарентна јавна дебата за изборните реформи е повеќе од неопходно со цел да се спречат реформи што се водени исклучиво од интересите на политичките партии и елитите, чии интереси се зацврстуваат околу изборниот систем откако тој ќе биде избран и кои одговараат на неговите стимулации.

Националната дебата за изборните реформи придонесе за премостување на јазот создаден од фрагментираниот и неинклузивен дијалог за изборни реформи, како и за дополнително информирање на јавноста за потребата од одредени реформи или за нивното влијание врз изборниот процес и резултатите од изборите. Дводневната дискусија овозможи водење на жива дебата и плодна размена на информации и мислења меѓу експертите и политичарите од една страна и граѓаните од друга. И покрај значајните разлики во однос на неколку става пред дебатата и по неа, имаше прашање по кои ставовите на граѓаните останаа непроменети. Тоа не треба да се толкува ниту како обесхрабрувачки, ниту како неефективен настан, туку како повик за итно зголемување на вклученоста на граѓаните во дијалогот за изборни реформи и, можеби уште поважно, укажува на потребата од неопходни едукативни кампањи. Врз основа на сознанијата, нашите препораки за креаторите на политики во понатамошниот процес на изборни реформи се дадени во продолжение.

Општи ПРЕПОРАКИ:

1. Министерството за правда, како креатор на политики во оваа област, треба редовно да ја вклучува пошироката јавност во дијалогот за политики за изборни реформи.
2. Државната изборна комисија треба да се погрижи за подготовка и дисеминација на материјали наменети за едукација на гласачите во однос на сите (евентуално усвоени) изборни реформи, вклучително и бројот на изборни единици, отворените листи и регистрацијата на гласачите.

¹¹ Меѓународен институт за демократија и помош при избори. (2005). *Electoral System Design: Overview of the New International IDEA Handbook*, International IDEA.

АКО ИМА ПРОМЕНИ ВО БРОЈОТ НА ИЗБОРНИ ЕДИНИЦИ:

1. Државните институции треба да се погрижат граѓаните да бидат соодветно информирани за тоа што значи воведувањето на една изборна единица, кои се нејзините предности и недостатоци и како таа ќе влијае врз гласачите.

АКО СЕ ВОВЕДАТ ОТВОРЕНИ КАНДИДАТСКИ ЛИСТИ ЗА ПРАТЕНИЦИ:

1. Државните институции треба да подготват и масовно да промовираат детални информации за избраниот вид отворени листи.
2. Партиските лидери треба да ја искористат можноста да ги промовираат отворените листи во рамките на својата партија и да поттикнат здрава конкуренција меѓу потенцијалните кандидати со цел да се ублажат внатрешните конфликти.
3. Државната изборна комисија треба навремено да подготви и да им обезбеди на граѓаните едукативни материјали за гласање со отворени листи, за да се ублажат ризиците од неважечки ливчиња поради неправилно гласање на избирачите кои не биле правилно информирани за тоа како да ги изразат своите преференции на гласачко ливче со отворена листа.

ЗА ПОТЕНЦИЈАЛНИ РЕФОРМИ НА ГЛАСАЊЕТО ВО СТРАНСТВО:

1. Државните институции можат да ја разгледаат можноста за отворање дебата за бројот на пратеници кои се избираат со гласање во странство.

АКО СЕ ВОВЕДЕ АКТИВНА РЕГИСТРАЦИЈА НА ГЛАСАЧИТЕ:

1. За да се избегне високо ниво на недоверба во електронскиот систем за активна регистрација на гласачи, релевантните институции треба да ѝ обезбедат информации на јавноста за тоа како функционира системот што се користи, кој има надзор над него и кои се придобивките од активна регистрација, и на краток и на долг рок.
2. Државните институции треба да предвидат и да воспостават посебни механизми за спречување злоупотреба и неправилно користење на потенцијалниот електронски систем за активна регистрација на гласачи од страна на политичките партии.
3. Државните институции треба да го осмислат системот за активна регистрација на гласачи на начин што тој ќе биде инклузивен и недискриминирачки кон ниту една демографска група, особено кон лицата со попреченост.
4. Државната изборна комисија треба да подготви и да спроведе суштински и сеопфатни кампањи за едукација на гласачите со релевантни и детални информации за тоа како да се регистрираат за гласање.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Collyer, M. and Vathi, Z. (2007). *Patterns of Extra-territorial Voting* (working paper). Development Research Centre on Migration, Globalization and Poverty.
2. Downs, A. (1957). *An economic Theory of Democracy*. New York.
3. International Foundation for Electoral Systems. (2009). *Proportional Representation Open List Electoral Systems in Europe*. Election Issues, Paper 1.
4. International Institute for Democracy and Electoral Assistance. (2007). *Voting from Abroad: The International IDEA Handbook*, International IDEA.
5. International Institute for Democracy and Electoral Assistance. (2005). *Electoral System Design: Overview of the New International IDEA Handbook*, International IDEA.
6. Organization for Security and Co-operation in Europe Office of Democratic Institutions and Human Rights. (2011). *Early Parliamentary Elections 5 June 2011. OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report* (pp. 1). Organization for Security and Co-operation in Europe.

 EPI.Skopje

 epi_mk

 www.epi.org.mk